

פרשת משפטים - "אחרי רבים להטות" – על שלושה - הכרעת הרוב, מקור הסמכות והפשרה

זאב (וזה) פרידמן

אנו ממשיכים בפרשתנו ללוות ולנתח את מסע בני ישראל, ביישום התכנית האלוקית, שנמסרה למשה ואהרן, שמטרתה לחולל שינוי מהותי בעם ישראל- מעבדות לחירות. המתווה החינוכי טיפולי בתהליך השינוי התחיל במקום הנמוך ביותר של העבדות במצרים בפרשת "וארא" בקצה אחד – "ולא שָׁמְעוּ, אֶל-מֹשֶׁה, מִקְצֹר רוּחַ, וַיַּעֲבֹדָה קִשָּׁה", ומגיע בפרשתנו לשלב מאד מתקדם ואפקטיבי בקצה השני, במעמד קבלת עול תורה ומצוות: "וְאַלֶּהָ, הַמְשַׁפְּטִים, אֲשֶׁר תִּשִּׂים לְפָנֶיהֶם". ג'ין (53) של מצוות מפורטות בפרשתנו. הבה נדון במצווה אחת: "לא תהיה אחרי רבים, לרעת; ולא תענה על רב לנטות, אחרי רבים להטות". (כג', ב'). יש במצווה זאת שלושה יסודות: 1. הכרעת הרוב. 2. מקור הסמכות. 3. הפשרה

שלושה היסודות הללו הם תשתית חשובה וחיונית לתהליך השינוי של עם ישראל מעבדות לחירות, שמתחולל במסע המדבר של העם. כאמור, התחלנו בשלב הראשוני של הגמילה הפיזית מההתמכרות לעבדות והגענו בפרשתנו להקמת תשתית האחריות הקולקטיבית בהטלת חובות בדמות המצוות והמשפטים, שנועדו לשמירת איתנותו של עם ישראל, היודע לנהל בפועל את חיי היום יום של האומה המתהווה.

הכרעת הרוב, כיצד?

בפרשתנו מופיעה המצווה: "אחרי רבים להטות". בהקשר לכך מוכר לנו הסיפור הידוע במסכת בבא מציעא, דף נט', על "תנורו של עכנאי" (שם של אופה עוגות), בו דנים- האם לתנור יש גדר של כלי ולכן הוא מטמא, או שאין לו גדר של כלי ולכן איננו מטמא". לכאורה במבט ראשון- סוגיה של פסיקה הלכתית, בהלכות טומאה וטהרה. אך עיון מעמיק בסיפור ובסוגיה התלמודית, מביאה אותנו ליסוד בו אנו דנים בפרשתנו, של הכרעת הרוב בנושאים של מחלוקת וחילוקי דעות. שכן, כידוע- "אין בית מדרש שאין בו מחלוקת". אבל בסופו של דיון ומחלוקת, קיים צורך להגיע להכרעה ולהחלטה. בסיפור התלמודי של תנורו של עכנאי, מתרחשת דרמה בבית המדרש שבמרכזה מחלוקת, בין רבי אליעזר שהיה בדעת מיעוט – שחושב שהתנור איננו כלי ולכן הוא לא מטמא, לבין חכמים שהם הרוב, החושבים שיש לתנור גדר של כלי ולכן הוא מטמא. רבי אליעזר לא מקבל את דעת הרוב, הוא איננו מוותר לחכמים שהם הרוב ומגייס לעזרתו בת קול המעידה מן השמים שהלכה כמותו. במהלך הוויכוח המר מתרחשים דברים מוזרים- כותלי בית המדרש מטים ליפול, חרוב נעקר ממקומו, כדי להוכיח לחכמים שרבי אליעזר צודק והתנור הוא טהור ולא מטמא. בדרמה המתחוללת בבית המדרש, אומר רבי אליעזר לחכמים, אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו. יצאה בת קול ואמרה- מה לכם אצל רבי אליעזר, שהלכה כמותו בכל מקום. ואז בשיא המתח, עומד רבי יהושע על רגליו ואומר: "לא בשמים היא, שכבר ניתנה תורה מהר סיני. אין אנו משגיחין בבית קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה, בפסוק בפרשתנו: "אחרי רבים להטות". לבסוף, יוצאת בת קול ואומרת: "לא בשמים היא...נצחוני בני נצחוני בני".

במתח שבין השמים- האמת האלוקית השמימית, לבין הארץ- האמת המציאותית של חיי היום יום. סמכות ההכרעה ניתנה לחכמים המחוברים לקרקע המציאות- "אמת מארץ תצמח". הפסיקה מסורה לידי אדם ובמקרה הנדון, יש לפסוק ולנהוג על פי פסיקת הרוב ולא על פי המיעוט. מסתבר שההכרעה המסורה לארץ- כי אמת מארץ תצמח, כבר מתנהלת במלוא עוצמתה כבר בפרשת בראשית, בהקשר לבריאתו של האדם הראשון, וכך מספר לנו המדרש בבראשית רבה, פרשה ח': "אמר רבי סימון: בשעה שבה הקב"ה לברוא את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים, [=קבוצות קבוצות] וחבורות חבורות, מהם אומרים: אל יברא, ומהם אומרים: יברא. הדא הוא דכתיב (תהלים פה): "חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו". חסד אומר: יברא, שהוא גומל חסדים. ואמת אומר: אל יברא, שכולו שקרים. צדק אומר: יברא, שהוא עושה צדקות. שלום אומר: אל יברא, דכוליה קטטה. מה עשה הקדוש ברוך הוא? נטל אמת והשליכו לארץ, הדא הוא דכתיב (דניאל ח): 'ותשלך אמת ארצה'. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבון העולמים! מה אתה מבזה תכסיס אלטיכסייה [=חותם] שלך? תעלה אמת מן הארץ, הדא הוא דכתיב [=לכן נכתב] (תהלים פה): אמת מארץ תצמח".

במקום אחר **במשנה במסכת עדויות**, פרק ה', אנו עדים ליישום יסוד הכרעת הרוב בפסיקה הלכתית, כאשר **עקביא בן מהללאל**, מורה לבנו, טרם מותו, **לנהוג על פי הכרעת הרוב**, באותן ארבע הלכות, שעקביא נהג בחייו שלא כפי שהורה הרוב של חכמים. המשנה מספרת כי החכמים הציעו לעקביא בן מהללאל להתמנות לאב בית הדין, בתנאי שייכנע לדעת הרוב במחלוקות שביניהם: "אמרו לו: עקביא חזור בך בארבעה דברים שהיית אומר, ונעשך אב בית דין לישראל". עקביא סירב בתוקף להצעה וענה: "מוטב לי להיקרא שוטה כל ימי, ולא להיעשות שעה אחת רשע לפני המקום. **שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו**". המשנה מספרת כי **ביום מותו, ציווה על בנו שיוודה בפני החכמים בצדקתם**. כששאל אותו בנו מדוע הוא עצמו לא הודה בפניהם, ענה לו האב: "אני שמעתי מפי המרובין והם שמעו מפי המרובין, אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתן, אבל אתה שמעת מפי היחיד ומפי המרובין, מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובין". הנה ביסוס ליסוד הכרעת הרוב מבית מדרשו של עקביא בן מהללאל.

בעל "ספר החינוך" (המאה ה-13) במצוות עח', תצו' מסביר את הרציונל של המצווה - "אחרי רבים להטות": "ואפילו כל העולם יאמרו בהפכו, לא יהיה לו רשות לעשות העניין בהפך האמת לפי דעתו... ויצא מזה חורבן שתעשה התורה ככמה תורות, כי כל אחד ידין כפי עניות דעתו... אבל עכשיו שבפרוש נצטוונו לקבל בה דעת החכמים, יש תורה אחת לכולנו, והוא קיומנו גדול בה, ואין לנו לזוז מדעתם ויהי מה... וטוב לסבול טעות אחת ויהיו הכול מסורים תחת דעתם הטובה ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו, שבה יהיה חורבן הדת וחילוק לב העם והפסד האומה לגמרי".

מקור הסמכות, כיצד?

הסיפור על "תנורו של עכנאי", מסתיים בנידויו והחרמתו של רבי אליעזר על ידי חכמים: "אותו היום הביאו כל הטהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש... ואמרו, מי ילך ויודיעו? אמר להם רבי עקיבא: אני אלך... מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים ונתעטף שחורים וישב לפניו בריחוק של ארבע אמות. אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, מה יום מיומיים? אמר לו: רבי, כמדומה לי שחברים בדלים ממך... אף הוא (רבי אליעזר) קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשמט וישב על גבי קרקע... זלגו עיניו (של רבי אליעזר) דמעות, לקה העולם, שליש בזיתים ושלש בחיטים ושלש בשעורים ויש אומרים אף בצק שבידי אישה תפח (התקלקל)... שבכל מקום שנתן בו עיניו רבי אליעזר - נשרף". **במצב קריטי זה שנראה שהעולם על סף חורבן וכאוס, ממשיכה הגמרא ומספרת: "ואף רבן גמליאל הנשיא (נשיא הסנהדרין וגיסו של רבי אליעזר בן הורקנוס), היה בא בספינה. עמד עליו נחשול לטבעו. אמר: כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר: ריבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מזעפו"**.

מכאן נלמד, שישנה חשיבות עליונה, לביצור המשילות והסמכות של המוסד התורני וההנהגה הרוחנית. רבן גמליאל הנשיא, פועל כל ימיו לביצורו, חיזוקו משילותו וסמכותו של מוסד השלטון התורני (הסנהדרין). זה אותו רבן גמליאל שבמקום אחר **במסכת ראש השנה דף כה'**, כופה על רבי יהושע, להגיע אליו במקלו ביום הכיפורים, שחל על פי חשבוננו של רבי יהושע, בניגוד לקביעת תאריך יום הכיפורים, על פי מוסד נשיאות הסנהדרין והחלטת הרוב. **רבן גמליאל מייצג את ההכרעה הנשיאותית וסמכות מוסד הסנהדרין**, שהיא ורק היא הקובעת. שאם לא כן, יתרחשו כאוס ואנרכיה. שאילמלי מוראה של מוסד הסמכות השלטונית - איש את רעהו חיים בלעו.

הפשרה, כיצד?

פרשתנו פותחת: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" - נטריקון פרשני של **בעל הטורים**, רבי יעקב בן אשר מהמאה ה-14. "המשפטים" - השופט מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט.

תפיסת העולם לשימוש בכלי של הפשרה במציאות מורכבת, היא לכתחילה ולא בדיעבד. הפשרה היא **עדות לחזקה ולא לחולשה**. העולם נברא אף הוא במידת הפשרה ולא במידת הדין. **הרמב"ם** בשמונה פרקים, מורה לנו ללכת בדרך המיצוע, שביל הזהב.

במסכת בבא מציעא, דף ל', ע"ב נאמר: " אמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא, שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא עבדו (עשו) לפני משורת הדין". **במסכת סנהדרין דף לב'** נאמר: "שתי ספינות עוברות בנהר ופעו זה בזה. אם עוברות שתיהן- שתיהן טובעות. בזה אחר זה- שתיהן עוברות...**הטל פשרה ביניהן**". במרוצת הדורות אנו עדים לתקנות פשרה שנעשו מפני תיקון העולם, מתוך הכרת המציאות המורכבת וחיבור אליה. כך למשל, **תקנת הפרוזבול של הלל** שלא תנעל דלת בפני לוויין. או **תקנות חרם דרבנו גרשום** ועוד.

פרופ' אליעזר גולדמן, (1918 - 2002), מראשוני קבוצת שדה אליהו בעמק בית שאן, הוגה דעות ופילוסוף. משתמש בעקרון הפשרה, בהציגו את המושג של: "**מטא הלכה**". הוא מושג בן-זמננו המכוון לעקרונות יסוד בתשתית ההלכה - כדוגמת רעיונות מחשבתיים להם השפעה מסוימת על כל תחומי ההלכה, וכן כללי פרשנות ופסיקה אשר משפיעים פוטנציאלית על כל הלכה באשר היא. (אבי שגיא, "אליעזר גולדמן: בין מחקר להגות", (בתוך: דב שוורץ (עורך), אוניברסיטת בר-אילן - מרעיון למעש, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ו, כרך ב, עמ' 137-155). דוגמה לכלל מטא-הלכתי לחלק מהשיטות, הוא הערך היהודי של: "**דרכיה דרכי נועם**" - שלפי הנוקטים שמדובר בכלל מטא-הלכתי, הוא חל על תחומים רבים ומגוונים וקובע שההלכה צריכה להתחשב גם בעקרונות מופשטים כגון **נועם ושלום**. דוגמה נוספת הוא הכלל: "**התורה חסה על ממונם של ישראל**", **כנימוק להקל במקום הפסד כספי ניכר ליחיד או לרבים, וזאת בתחומים הלכתיים רחבים**. **המטא הלכה היא הפשרה המושכלת, בניגוד לנוקשות וקבעון**, המאפשרת פרקטיקה של איזונים ובלמים והיכולת לחיות ולנוע קדימה בנתיב הפשרה במציאות מורכבת, הדורשת להיות קשובים ומחויבים למציאות משתנה. בבחינת: "וחיית בה".

פרשת משפטים, במצווה: " אחרי רבים להטות", מלמדת אותנו שיעור מאלף, לדמוקרטיה במיטבה, של **איזונים ובלמים**, המקדשת את תרבות הדיון והמחלוקת, השקלא והטריא, במרחב בית המדרש. **אבל בסופו של כל דיון, יש לקבל הכרעה המסורה להכרעתו של הרוב**. אך אין בכך די, שכן סמכותו של המוסד השלטוני בחיים הדמוקרטיים, לא אחת נתונה בסכנה של ערעור סמכותו ומשילותו. המרחק בין משילות והכרעת הרוב לבין אנרכיה וכאוס, איננו גדול. **אשר על כן, קיים כורח לקבל את סמכות המוסד המשילתי והשיפוטי**. תהליך ההכרעה, ההחלטה והפסיקה, **מגייס לעזרתו את הכלי שבו נברא העולם- הפשרה, המטא הלכה**. אל לנו לראות בפשרה, חולשה או הססנות. כמו שאל לנו לראות את שביל הזהב בדרכו של הרמב"ם, כברירת מחדל. **פרשתנו מציגה לנו שיח של חובות ולא רק שיח של זכויות**. החובות המוטלות על הקולקטיב בדמות המנהיגות, רשויות השלטון, החברה האזרחית, המשפחה והיחיד, הן בדמות **ג"ן מצוות**, חוקים ומשפטים. החובות, מטרתן לכבד ולקיים את הזכויות של כל פרט בחברת בני החורין, ושל זכויות המיעוט באשר הוא.

כאמור, פרשתנו משלימה פרק משמעותי נוסף, בתכנית האלוקית שנמסרה ליישום לבני אדם- משה ואהרן, של תהליך השינוי של עם ישראל מעבדות לחירות. פרק שמדגיש את הפרקטיקה בתשתית האחריות וההתנהגות, בניהול חיי היום יום של האומה המתהווה, שכולל את שלושה היסודות החשובים בדיוננו בפרשה, - של **הכרעת הרוב**, של **מקור הסמכות**-משילות וסמכות של ההנהגה **ועשיית הפשרה**, היכן שהיא נדרשת וחיובית.

פרשתנו מלמדתנו, שההתמודדות של מוסדות ההנהגה של העם, איננה בהצמדות לקצוות ולקיצוניות של שחור או לבן, אלא דורשת התמודדות אמיתית ואמיצה, במרחב המציאות האפורה של החיים, שיש בו לא מעט אי ודאות וניהול סיכונים, למניעת אנומליה כאוס ואנרכיה, של "איש הישר בעיניו יעשה". המסר של פרשתנו הוא, שהאחריות והסמכות של תהליך הדיון והמחלוקת, **ההכרעה והפסיקה ההלכתית, הם מסורים לבני אדם - "לא בשמים היא"**, - "אמת מארץ תצמח". **האתגר הגדול הניצב לפנינו, היא היכולת לדעת, כיצד מחברים קצוות שמים וארץ, לנקודת אמצע שאפשר לחיות בה, המתארת מצב: "ששמים וארץ, נושקים זה את זה"**.